

Павленко Віта,
доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри професійно-педагогічної,
спеціальної освіти, андрагогіки та управління
Житомирського державного університету імені Івана Франка
ORCID: 0000-0001-8528-4054
pavlenkovita12@gmail.com

РОЗВИТОК ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ У ПОЛЬЩІ ТА УКРАЇНІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

У статті з'ясовано, що перспективним напрямом розвитку особистості дитини є позашкільна освіта. Зазначено про особливий потенціал позашкільної освіти у врахуванні природних потреб учнів, зокрема, в активній діяльності та самоствердженні. Доведено, що позашкільна діяльність створює умови для формування умінь і навичок реалізації різних соціальних потреб та задоволення особистісних потреб.

Виокремлено етапи розвитку позашкільної освіти Польщі: I етап (становлення) – з 1882 року до 1914 року; II етап (розвиток) – з 1914 року до 1944 року; III етап (стабілізації) – з 1944 року до 1989 року; IV етап (відродження) – з 1989 р. до сьогодні.

Зазначено, що сьогодні позашкільна освіта в Україні може здійснюється за різними напрямками. Комплексні позашкільні навчальні заклади поєднують декілька освітніх напрямів, до таких належать палаци, центри, будинки дітей та юнацтва, дитячої та юнацької творчості. Творчі об'єднання закладу позашкільної освіти класифікуються за трьома рівнями: початковий рівень, основний рівень, вищий рівень.

Проаналізовано структуру позашкільної освіти в Україні. Описано основні напрями та освітні рівні, виділено різні типи закладів, які надають освітні послуги з надання позашкільної освіти. Зазначено основні форми організації освітнього процесу та види творчих об'єднань вихованців закладів позашкільної освіти.

Зазначено, що заклад позашкільної освіти за своїми організаційно-правовими формами може бути державної, комунальної та приватної форми власності. До форм організації позашкільної освіти можна віднести: гуртки на базах закладів освіти, клуби за місцем проживання, фонди, спортивні заклади, культурно-освітні заклади та ін.

Встановлено, що заклади позашкільної освіти завдяки особливостям організації освітнього процесу (високий рівень мотивації дітей, спеціальна матеріально-технічна база, креативне середовище, відхід від жорстких рамок оцінювання) мають високий потенціал для розвитку творчості вихованців, порівняно з іншими закладами освіти.

Ключові слова: позашкільна освіта, заклад позашкільної освіти, порівняльний аналіз, польські заклади позашкільної освіти, Нова українська школа.

Vita Pavlenko. Rozwój edukacji pozaszkolnej w Polsce i na Ukrainie: analiza porównawcza

Ustalono, że perspektywicznym kierunkiem rozwoju osobowości dziecka jest edukacja pozaszkolna. Zwrócono uwagę na szczególnie potencjał edukacji pozaszkolnej w uwzględnianiu naturalnych potrzeb uczniów, w szczególności w zakresie aktywności i samorealizacji. Udowodniono, że działalność pozaszkolna stwarza warunki do kształtowania umiejętności i nawyków realizacji różnych potrzeb społecznych oraz zaspokajania potrzeb osobistych.

Wyróżniono etapy rozwoju edukacji pozaszkolnej w Polsce: I etap (powstanie) – od 1882 do 1914 roku; II etap (rozwój) – od 1914 r. do 1944 r.; III etap (stabilizacja) – od 1944 r. do 1989 r.; IV etap (odrodzenie) – od 1989 r. do chwili obecnej.

Zaznaczono, że obecnie edukacja pozaszkolna w Ukrainie może być realizowana w różnych kierunkach. Kompleksowe placówki pozaszkolne łączą kilka kierunków edukacyjnych, do których należą

palace, centra, domy dzieci i młodzieży, dziecięcej i młodzieżowej twórczości. Stowarzyszenia twórcze placówek edukacji pozaszkolnej klasyfikuje się według trzech poziomów: poziom podstawowy, poziom średni, poziom wyższy.

Przeanalizowano strukturę edukacji pozaszkolnej w Ukrainie. Opisano główne kierunki i poziomy edukacyjne, wyróżniono różne typy placówek świadczących usługi edukacyjne w zakresie edukacji pozaszkolnej. Wskazano główne formy organizacji procesu edukacyjnego oraz rodzaje twórczych stowarzyszeń wychowanków placówek edukacji pozaszkolnej.

Wskazano, że placówka edukacji pozaszkolnej może mieć formę własności państwowej, komunalnej lub prywatnej. Do form organizacji edukacji pozaszkolnej można zaliczyć: koła zainteresowań przy placówkach edukacyjnych, kluby w miejscu zamieszkania, fundacje, placówki sportowe, placówki kulturalno-edukacyjne itp.

Ustalono, że placówki pozaszkolne, dzięki specyfice organizacji procesu edukacyjnego (wysoki poziom motywacji dzieci, specjalna baza materialno-techniczna, kreatywne środowisko, odejście od sztywnych ram oceny), mają duży potencjał rozwoju kreatywności wychowanków w porównaniu z innymi placówkami edukacyjnymi.

Słowa kluczowe: *edukacja pozaszkolna, placówka edukacji pozaszkolnej, analiza porównawcza, polskie placówki edukacji pozaszkolnej, Nowa ukraińska szkoła.*

Vita Pavlenko. The development of extracurricular education in Poland and Ukraine: a comparative analysis

It has been established that extracurricular education is a promising direction for the development of a child's personality. The special potential of extracurricular education in taking into account the natural needs of students, in particular, in active activity and self-affirmation, is noted. It has been proven that extracurricular activities create conditions for the formation of skills and abilities to realize various social needs and satisfy personal needs.

The stages of development of extracurricular education in Poland are as follows: Stage I (formation) – from 1882 to 1914; Stage II (development) – from 1914 to 1944; Stage III (stabilization) – from 1944 to 1989; Stage IV (revival) – from 1989 to the present.

It is noted that today extracurricular education in Ukraine can be implemented in various areas. Comprehensive extracurricular educational institutions combine several educational areas, including palaces, centers, children's and youth centers, and children's and youth creativity centers. Creative associations of extracurricular educational institutions are classified into three levels: initial level, basic level, and higher level.

The structure of extracurricular education in Ukraine is analyzed. The main directions and educational levels are described, and various types of institutions that provide educational services in extracurricular education are identified. The main forms of organization of the educational process and types of creative associations of pupils of extracurricular education institutions are indicated.

It is noted that, in terms of their organizational and legal forms, extracurricular education institutions can be state-owned, municipal, or privately owned. The forms of organization of extracurricular education include: clubs based at educational institutions, clubs at the place of residence, foundations, sports institutions, cultural and educational institutions, etc.

It has been established that, due to the peculiarities of the organization of the educational process (high level of motivation of children, special material and technical base, creative environment, departure from rigid assessment frameworks), extracurricular educational institutions have a high potential for the development of pupils' creativity compared to other educational institutions.

Keywords: *extracurricular education, extracurricular educational institution, comparative analysis, Polish extracurricular educational institutions, New Ukrainian School.*

Постановка проблеми. В умовах активного реформування освітньої галузі в Україні, зокрема впровадження концепції Нової української школи (НУШ), одним із пріоритетних завдань стає модернізація природничо-математичної та технологічної освіти. Формування здатностей до інновацій як педагога, так і здобувача освіти стає невід'ємним компонентом структури позашкільної освіти.

Позашкільна освіта є унікальною ланкою в системі безперервної освіти, що має значний потенціал для розвитку людського капіталу та сприяє особистісній і професійній самореалізації людини з дитинства. На всіх етапах свого розвитку мережа закладів позашкільної освіти тісно пов'язана з житловим середовищем, закладами освіти, об'єктами культури, спорту та іншими установами сфери обслуговування.

Фундаментальною особливістю позашкільної освіти є опора на внутрішню мотивацію дитини до певного виду діяльності, що дає можливість дітям та молоді максимально ефективно засвоювати навчальний матеріал, повною мірою реалізовувати свій потенціал, а також здійснювати предметне, соціальне, професійне та особистісне самовизначення.

Сьогодні в Україні позашкільна освіта реалізується через різноманітні напрями та типи закладів. Комплексні позашкільні навчальні заклади поєднують декілька освітніх напрямів, до таких належать палаци, центри, будинки дітей та юнацтва, дитячої та юнацької творчості. Творчі об'єднання закладу позашкільної освіти класифікуються за трьома рівнями: початковий рівень, основний рівень, вищий рівень.

У 1991 році у Законі України «Про освіту» позашкільна освіта набуває статусу складової системи освіти. Позашкільна освіта в Україні є важливою складовою системи безперервної освіти, що закріплено Конституцією України, законами України «Про освіту» та «Про позашкільну освіту». Вона відіграє ключову роль у вихованні молодого покоління, спираючись також на засади народної та козацької педагогіки.

Аналіз основних досліджень і публікацій із зазначеної проблеми.

Проблеми впровадження інновацій у позашкільну освіту з огляду на всебічний розвиток дітей досліджують такі науковці: В. Берека, Т. Биковський, А. Бойко, С. Буднік, В. Вербицький, Н. Наконечна, І. Наумчук, Н. Поліхун, Г. Пустовіт, В. Редіна, О. Флярковська.

Аналіз становлення та розвитку позашкільної освіти в Польщі свідчить про наявність її науково-теоретичного обґрунтування у працях польських дослідників: Я. Венгринович, С. Волошин, Р. Вручинський, С. Кавула, С. Ковальський, С. Мешальський, В. Оконь.

Українські дослідники О. Биковська, Н. Наконечна, Г. Пустовіт вивчають проблему діяльності Товариств творчих шкіл Польщі. «Традиції свідомо організованої позакласної роботи з дітьми в Польщі сягають епохи Комісії національної освіти (Komisji Edukacji Narodowej)». У Статуті комісії (1783 р.) було прописано ... виховання повноцінної людини: здорової, доброчесної й культурної, щасливої в особистісному житті, корисного члена громади і хорошого громадянина» [7].

Метою статті є компаративний аналіз розвитку позашкільної освіти у Польщі та Україні.

Виклад основного матеріалу. Слід зазначити, що у педагогічному словнику подано наступне означення поняття «позашкільна освіта» – це система навчальних закладів, у яких учні та вихованці набувають сукупність знань, умінь та навичок у вільний від навчання час [8].

В офіційних документах останніх років використовується поняття: «заклад позашкільної освіти». Законами України «Про освіту», «Про позашкільну освіту», Державною національною програмою «Освіта» (Україна XXI століття), Концепцією позашкільної освіти та виховання, нормативними документами Міністерства освіти і науки, затвердженими Постановою Кабінету Міністрів України, зафіксоване саме це поняття.

Заклад позашкільної освіти – це складова системи позашкільної освіти, яка надає знання, формуючи вміння та навички за інтересами, забезпечує потреби особистості у творчій самореалізації та інтелектуальний, духовний і фізичний розвиток, підготовку до активної професійної та громадської діяльності, створює умови для соціального захисту та організації змістовного дозвілля відповідно до здібностей, обдарувань та стану здоров'я вихованців, учнів і слухачів [9].

О. Шубіна виділяє структуру позашкільної освіти за напрямами та формами організації. Напрями позашкільної освіти [12]: художньо-естетичний, туристсько-краєзнавчий, еколого-натуралістичний, мистецький, науково-технічний, декоративно-ужитковий, дослідницько-експериментальний, фізкультурно-спортивний або спортивний, військово-патріотичний,

бібліотечно-бібліографічний, соціально-реабілітаційний, оздоровчий, гуманітарний, мистецький, пластовий та скаутський.

Г. Токмань пропонує класифікувати форми організації позашкільної роботи на три категорії: індивідуальні заняття, групові форми та масові заходи [11]. За напрямками позашкільної освіти дослідник виділяє: гуманітарний, оздоровчий, соціально-реабілітаційний, бібліотечно-бібліографічний, військово-патріотичний, фізкультурно-спортивний, дослідницько-експериментальний, декоративно-ужитковий, науково-технічний, мистецький, еколого-натуралістичний, туристсько-краєзнавчий, художньо-естетичний.

Заклад позашкільної освіти за своїми організаційно-правовими формами може бути державної, комунальної та приватної форми власності. До форм організації позашкільної освіти можна віднести: ЗПО, гуртки на базах ЗО, клуби за місцем проживання, фонди, спортивні заклади, культурно-освітні заклади та ін.

Аналізуючи історичний розвиток позашкільної освіти в Польщі, варто звернути увагу на діяльність молодіжних об'єднань, таких як товариства «філоматів», «філаретів» та «ілюмінатів». Ці організації пропонували учасникам змістовне культурне дозвілля, що поєднувало самоосвіту, ідейну роботу та громадську активність.

Прогресивні кола польського суспільства в той час активно виступали за створення спеціалізованих виховних установ. Метою було надати дітям можливість проводити вільний від уроків час продуктивно та з користю. Саме в цей період з'являються перші заклади позашкільного виховання, ключовими завданнями яких були запобігання асоціальної поведінки та створення умов для творчого розвитку молоді.

Перший етап розвитку позашкільної освіти у Польщі розпочався у 1882 році. Цей період відзначився появою перших спеціалізованих установ та організацій.

I етап (становлення) – з 1882 року до 1914 року. Ключові події та інституції цього етапу [10]:

1882 рік: Заснування Товариства літніх колоній (дитячих таборів) імені Ст. Маркевича (Towarzystwo Kolonii Letnich im. St. Markiewicza), яке зосереджувалося на допомозі дітям із порушеннями зору.

1888 рік: створення у Кракові міського парку доктора Генріха Йордана – спеціалізованого простору для рухових ігор, розваг та фізичних тренувань, призначеного для дітей, шкільної та ремісничої молоді, що функціонував під постійним педагогічним наглядом.

Поява різноманітних установ: У цей час також активно створювалися притулки (ochronki), «йорданські сади», ігрові майданчики, дитячі сади ім. Вільгельма Рау (W. Rau) та гімнастичні товариства «Сокіл» («Sokół»).

Важливу роль відігравали міжнародні та національні молодіжні організації. Міжнародна благодійна асоціація Християнських об'єднань молодих чоловіків (YMCA) засновувала клуби та організовувала табори для молоді. Активно розвивався Союз польського харцерства (Związek Harcerstwa Polskiego), який використовував походи та екскурсії для підготовки дітей до суспільно корисної діяльності.

Соціальні зміни другої половини XIX століття також вплинули на цю сферу. Спостерігалася *тенденція* до послаблення виховного впливу сім'ї, оскільки зайнятість батьків на заводах і фабриках обмежувала час, який вони могли присвятити вихованню своїх дітей. Це стало додатковим стимулом для розвитку організованих форм позашкільної роботи.

II етап (розвиток) – з 1914 року до 1944 року. Другий етап характеризується подальшим інституційним розвитком позашкільної освіти.

У 1914 році в Кракові було засноване Товариство приятелів дітей (Towarzystwo Przyjaciół Dzieci, ТПД). Основною метою товариства стала організація громадського виховання дітей у тих сферах діяльності, які залишалися поза увагою шкільної програми. Підхід ТПД ґрунтувався на принципах свободи вибору та ненав'язливої допомоги фахівців. Як зазначалося в тогочасних джерелах, дітям пропонувалися «просторе приміщення, чисті зали, усілякі матеріали та приладдя, папір для письма і малювання, книги для читання. І при цьому повна свобода, можливість

займатися тим, що дитині найбільше до вподоби, ненав'язлива допомога старших осіб, фахівців, завжди готових надати пораду і вказівку» [1].

Товариства приятелів дітей (ТПД) стали ініціаторами створення перших закладів позашкільного виховання, так званих «вогнищ», які відкрилися у Кракові, Варшаві, Геленові та Лодзі.

У відділенні ТПД в Геленові застосовувалися різноманітні форми роботи та дитячого самоврядування: діяли ради самоврядування, товариські суди, а також літературні, садово-городні, бібліотечні та інші гуртки. Для дітей організовували заняття спортом (ковзанярським, санним), екскурсії, рухливі ігри та роботу в саду.

Варшавське відділення ТПД створило цілий освітній комплекс, який включав:

- консультаційні пункти («Здоров'я дитини», «Виховна консультація»);
- дошкільні заклади та школу ТПД;
- гімназію ім. Б. Лімановського;
- спеціальні світлиці для школярів із гуртками (ритміки, співу, танцю, оркестровим, музичним тощо), бібліотекою з читальнею та ляльковим театром.

ТПД у Лодзі також відкрили численні «вогнища», які успішно функціонували протягом багатьох років, охоплюючи тисячі дітей.

Цей етап демонструє стійку *тенденцію* до формування сталих інституцій позашкільного виховання, які пропонували комплексний підхід до розвитку дитини.

III етап (стабілізації) – з 1944 року до 1989 року. Третій етап розпочався у 1944 році з відновлення діяльності Товариства приятелів дітей (ТПД). На цьому етапі робота товариства мала насамперед опікунський характер і була спрямована на надання невідкладної допомоги дітям, які постраждали від наслідків Другої світової війни.

З 1945 року відповідальність за організацію догляду за дітьми та позашкільних установ перейшла до Міністерства освіти на підставі відповідної постанови Ради міністрів. Організацією дозвілля дітей та молоді також активно займалися такі структури, як Союз польської молоді (СПМ) та об'єднання «Вогнище».

У цей період спостерігається інституційне зростання мережі закладів:

- у 1951 році з'явився Палац молоді в Катовіце;
- у 1955 році аналогічні заклади були відкриті у Варшаві та Щецині.

До 1960-х років XX століття в Польщі функціонувала розгалужена система позашкільних установ. Статистика свідчить про наявність:

- 2 палаців молоді;
- 119 молодіжних будинків культури та Будинків культури дітей і молоді;
- спеціалізованих станцій (молодіжна технічна станція в Глівіце, молодіжна агробіологічна станція у Вроцлаві);
- 275 «йорданівських садів»;
- 98 вокзальних світлиць;
- різноманітних гуртків за інтересами, що діяли у 12 560 школах [6].

Ближче до кінця етапу, після процесів демократизації та децентралізації суспільного життя наприкінці 1980-х років, спостерігалася *негативна тенденція* до занепаду та ліквідації багатьох існуючих установ позашкільного виховання.

IV етап (відродження) – з 1989 р. до сьогодення. З 1989 року розпочався етап відродження та диверсифікації позашкільної освіти. Ключовою особливістю цього періоду стало те, що позашкільні заняття почали організовуватися різними установами, незалежно від шкільної системи, що призвело до формування двох основних груп закладів.

Перша група: Установи, підпорядковані відомствам освіти та вищої школи. До них належать:

- палаци молоді (Palace mlodzieży);
- молодіжні будинки культури;
- будинки культури дітей та молоді;
- спеціалізовані позашкільні установи;

- центри позашкільної роботи (Ogniska pracy pozaszkolny);
- «Йорданівські сади» (Ogrody Jordanowskie) та ігрові майданчики;
- молодіжні світлиці при залізничних вокзалах;
- центри фізичного виховання та міжшкільні спортивні клуби.

Друга група: установи, що належать до відомств культури і мистецтв (будинки культури, клуби, бібліотеки з дитячими та молодіжними секціями), а також заклади професійних спілок (будинки культури, світлиці).

На цьому етапі простежуються *сучасні тенденції* до створення багатопрофільних центрів та активної підтримки з боків різноманітних фондів і фондаций. Основним акцентом стає створення оптимальних умов для розвитку та підтримки талантів і обдарувань дітей та молоді у сферах науки, техніки та мистецтва.

У 2009 році Відділ вдосконалення вчителів ініціював розробку та впровадження Концепції «Національна система допомоги здібностям та талантам». Ця програма мала на меті задовольнити актуальні потреби польської школи, а її засади ґрунтувалися на принципі егалітаризму, тобто рівності можливостей.

Основний педагогічний підхід полягає в переконанні, що потенціал до успіху має кожна дитина. Тому першочерговим завданням є забезпечення належної підтримки, опіки та створення оптимальних умов для навчання, щоб кожен учень міг повністю розкрити свої можливості.

Значну роль у підтримці обдарованих учнів відіграє розгалужена мережа фондів та організацій, зокрема:

- Національний фонд допомоги обдарованим учням;
- польська фундація дітей та молоді;
- фундація «Primus inter Pares»;
- фонд допомоги молодим талантам Йоланти та Олександра Квасневських;
- фундація імені Стефана Баторія;
- фундація «Справа нового тисячоліття»;
- товариство творчих шкіл;
- центр допомоги талантам;
- інформаційно-консультаційний центр допомоги обдарованим дітям;
- «Банк дитячих усмішок»;
- «Порозуміння без бар'єрів» та ін.

Національний фонд допомоги здібним дітям у Польщі було офіційно засновано 30 травня 1981 року за ініціативи Р. Раковського та Я. Щепанського. Уже у 1983 році було ухвалено рішення про сталу підтримку талановитих учнів. Щорічно різноманітні програми Фонду охоплюють понад 500 учасників.

Фонд пропонує різні види підтримки:

- фінансування передплати на науково-популярні та літературні видання;
- сприяння участі дітей у музичних конкурсах;
- придбання музичних інструментів та необхідного приладдя.

Організація також оперативно реагує на актуальні освітні потреби. Завдяки підтримці Фонду було організовано літній науковий табір для дітей у місті Пастушці в 1994 році, а також науковий табір «Collegium Invisible» у 1999 році та інші подібні заходи [5].

Фундація «Справа нового тисячоліття» була заснована у 1984 році Конференцією Польського Єпископату. Її діяльність спрямована на підтримку обдарованих учнів, які походять із сільської місцевості.

Згідно зі Статутом організації, ключовими цілями фундації є:

- сприяння розвитку польської культури та науки;
- надання освітніх послуг та підтримки дітям і молоді із сільських районів;
- популяризація вчення Папи Івана Павла II [4].

Освітню діяльність у Польщі також провадить Фундація підтримки та розвитку креативності (Fundacja Wspierania i Rozwoju Kreatywności), заснована у 2004 році. Місія цієї організації полягає

в підтримці, розвитку та популяризації різноманітних методів і форм, які стимулюють творчу діяльність та креативне мислення. Діяльність фонду регулюється його статутом.

Пізніше, у 2007 році, завдяки ініціативі Краківської фундації творчої діяльності в культурі та освіті, у Кракові був заснований інноваційний проєкт – «Університет дитини».

Вже у 2008/2009 навчальному році викладачі вищих навчальних закладів (ЗВО) почали проводити заняття для різних вікових груп у Варшаві та Вроцлаві. Були сформовані чотири основні групи слухачів: діти 6–7 років, 8–9 років, 10–11 років, а також учні шостих класів гімназій та старшокласники [3].

У 2011 році в Кракові виникла ще одна освітня ініціатива – «Університет дітей і батьків» (Uniwersytet Dzieci i Rodziców). Цей проєкт має на меті організацію спільних занять для дітей віком від 5 до 9 років та їхніх батьків чи опікунів.

Навчальний процес будується навколо тем, які викликають у дітей природну цікавість. Діти мають змогу здобувати знання з різних наукових сфер, тоді як батьки паралельно отримують фахові консультації з питань виховання. Для учасників обох вікових груп регулярно проводяться інтерактивні заходи: лекції, майстер-класи та конкурси.

У 2004 році в Університеті імені Миколая Коперника було засновано Центр освіти і досліджень здібностей. Одним із пріоритетних завдань Центру стала підготовка та методична допомога педагогам, які працюють з обдарованими дітьми.

Керівництво університету ухвалило рішення створити на базі закладу постійно діючі курси підвищення кваліфікації для таких вчителів. Метою курсів було надання слухачам необхідної інформації, знань та вмінь для ефективної ідентифікації, діагностики, підтримки та розвитку здібностей учнів.

Програма курсів включала широкий спектр дисциплін:

Теоретичні основи: філософія та соціологія творчості, психологія творчості та здібностей, окремі аспекти психології особистості, соціальна педагогіка, педагогічна інноватика.

Практичні методи роботи: методи діагностики та ідентифікації здібностей, психологічні та творчі тренінги, техніки самоосвіти, використання комп'ютерних технологій у діагностиці й навчанні обдарованих учнів, дистанційне навчання.

Польські фонди надають значну підтримку креативним учням, диференційовано підходячи до різних видів здібностей. Ефективність цієї роботи підтверджується високими результатами польських школярів на олімпіадах і конкурсах різних рівнів.

Однією з успішних розробок польських педагогів є програма розвитку креативності «Призначення творчості» («Destination Imagination»), яка є частиною однойменної міжнародної освітньої програми. Вона розрахована на дітей віком від 5 до 16 років. Заняття проходять у командах по сім осіб під керівництвом тренера-наставника. Команди можуть формуватися на базі дитячих садків, шкіл, освітніх та громадських центрів, а також бібліотек. Протягом навчального року учасники розвивають креативність, працюють спільно та практикуються, використовуючи інноваційні методи та прийоми креативного мислення.

Засвоєні знання та навички школярів перевіряються після завершення програми під час Національної творчої олімпіади. Команди-переможці отримують шанс представити Польщу на Всесвітній Олімпіаді творчості, що проходить у Сполучених Штатах Америки.

Учасники змагань поділяються на різні вікові категорії:

«Нові зірки» – діти дошкільного віку;

I категорія – учні 1–8 класів;

II категорія – учні ліцеїв;

III категорія – студенти.

Заняття з командами проводять тренери-наставники, які мотивують учасників та діляться власним досвідом і знаннями. Протягом навчального року команди відвідують профільні семінари на тему «Від уяви до інновацій – від інновацій до уяви», яка охоплює низку тематичних підрозділів. Кожна вікова категорія працює над окремим підрозділом. Така структура програми

сприяє розвитку креативного потенціалу учнів і дає можливість змагатися за право участі в міжнародній олімпіаді (Widder).

На думку багатьох польських науковців, головним завданням освіти є формування креативних громадян, здатних до самореалізації в будь-якій сфері. Досягненню цієї мети сприяють новітні програми, розроблені Міністерством науки та освіти Польщі спільно з Академічним центром розвитку креативності.

Позашкільна діяльність розглядається як ключова ланка системи безперервної освіти. Вона відіграє важливу роль у вихованні всебічно розвиненої особистості, максимально повному розкритті її здібностей і нахилів, а також у створенні умов для підтримки талантів в галузях науки, техніки та мистецтва. Забезпечення можливості вибору виду діяльності, до якої дитина має природний інтерес, створює необхідні передумови для прояву її вроджених здібностей.

А. Цудовська (A. Cudowska) наголошує, що саме в позашкільній діяльності найбільш повно розкриваються природні потреби учнів, зокрема потреба в активності та самоствердженні.

Позашкільна освіта надає дітям простір для апробації нових соціальних ролей, відмінних від традиційної ролі учня. Це особлива сфера, де школярі можуть реалізувати свої особистісні потреби в самоперевірці, самооцінці та формуванні власного «Я». Крім того, це важлива зона актуального спілкування, яка задовольняє потребу в соціальних контактах.

Вільний час, проведений у позашкільній діяльності, стає умовою для розширення світогляду учнів, стимулює їх до самостійного творчого пошуку, сприяє розвитку креативності та поглиблює емоційне сприйняття сучасного життя [2].

У порівняльній таблиці проаналізовано етапи розвитку позашкільної освіти у Польщі та Україні.

Таблиця 1

Порівняльна таблиця етапів розвитку позашкільної освіти у Польщі та Україні

Польща	Україна
I етап (становлення) – з 1882 року до 1914 року	
– товариство літніх колоній (дитячих таборів) імені Ст. Маркевича; – (міський парк доктора Генріха Йордана); – притулки; – гімнастичні об'єднання; – походи, екскурсії; – християнські об'єднання молодих чоловіків та Союз польського харцерства.	1894 р. – рухливо-спортивні товариства «Січ», «Сокіл»; 1895 – зоологічні сади у Києві та у 1913 – у Харкові; 1905 – гуртки у Києві, Харкові, Ніжині, клуби агрономічного та сільськогосподарського профілів; 1911 – Носівська селекційно-дослідна станція; 1911–1912 – «Пласт» (Львів);
II етап (розвиток) – з 1914 року до 1944 року	
– перші заклади позашкільного виховання у Кракові, Варшаві, Геленові та у Лодзі.	– палаци піонерів та жовтенят
III етап (стабілізація) – з 1944 року до 1989 року	
Палац молоді в Катовіцах, Будинки культури дітей і молоді, молодіжна технічна станція в Глівіце, молодіжна агробіологічна станція у Вроцлаві, йорданівські сади, вокзальні світлиці, різноманітні гуртки за інтересами при школах.	Спеціалізовані та комплексні позашкільні навчальні заклади зі сталими змістом і формами роботи.
IV етап (відродження) – з 1989 р. до сьогодення	
– установи позашкільного виховання, підпорядковані відомствам освіти і вищої школи;	– позашкільні заклади освіти (палаци, будинки, станції дитячої, юнацької творчості, дитячо-юнацькі спортивні й

– установи відомств культури і мистецтв, що мають дитячі молодіжні секції та дитячі й молодіжні заклади професійних спілок, секції й позашкільні заклади.	музичні школи, школи мистецтв, студії, бібліотеки та ін.); – дитячо-юнацькі спортивні школи; – фонди, асоціації; – учнівські та студентські клуби та об'єднання за місцем проживання; – центри позашкільної роботи (середні загальноосвітні заклади, ліцеї, гімназії, освітні комплекси, професійнотехнічні училища, технікуми, коледжі тощо).
---	--

Систематичне використання різноманітних форм і методів організації пошукової та науково-дослідної діяльності в гуртках науково-технічного спрямування зумовлює поетапні якісні зміни в особистісному розвитку вихованців. Ці зміни забезпечують:

Прискорений розвиток: інтенсивний розвиток інтелектуальних і творчих здібностей, формування високого рівня творчої активності та індивідуального підходу до пізнавальної діяльності.

Формування навичок: становлення дослідницької стратегії пізнання, формування комплексу необхідних пошуково-дослідницьких та комунікативних умінь і навичок.

Особистісне зростання: оволодіння вміннями особистісного самовизначення, ефективної самореалізації та постійного саморозвитку.

У таблиці 2 представлено порівняльний аналіз чотирьох етапів розвитку позашкільної освіти в Польщі та Україні, висвітлюючи ключові тенденції в обох країнах.

Таблиця 2

Тенденції розвитку позашкільної освіти

Польща	Україна
І етап – Становлення	
<i>Тенденція:</i> послаблення впливу сім'ї як природного виховного чинника.	<i>Тенденція:</i> створення середовища неформальної освіти, в якому формується особистість дитини.
ІІ етап – Розвиток	
<i>Тенденція:</i> створення перших закладів позашкільного виховання.	<i>Негативна тенденція</i> істотного скорочення фінансування освіти, що призвело до закриття, перепрофілювання, реорганізації значної кількості закладів позашкільної освіти.
ІІІ етап – Стабілізація	
<i>Тенденція:</i> занепад та ліквідація багатьох установ дошкільного виховання.	<i>Тенденції:</i> відновлення і розвитку системи позашкільної освіти; удосконалення нормативно-правової бази.
ІV етап – Відродження	
<i>Тенденції:</i> створення різноманітних центрів та надання допомоги різними фундаціями; створення умов для розвитку й підтримання талантів та обдарувань у галузі науки, техніки, мистецтва.	<i>Тенденції:</i> розроблення і затвердження у 1997 р. Концепції позашкільної освіти і виховання, у 1998 році – Положення про позашкільний навчальний заклад; Закону України «Про позашкільну освіту» (2000 р.); розроблення нової моделі управління позашкільною освітою в умовах децентралізації.

Таблиця демонструє різні історичні траєкторії розвитку позашкільної освіти в обох країнах. Якщо в певні періоди (наприклад, II етап) Україна стикалася з кризою фінансування, то Польща мала справу із занепадом установ на III етапі. Сучасний етап (IV) в обох країнах спрямований на відродження, підтримку талановитої молоді та вдосконалення правової й інституційної основи цієї сфери.

Педагогічний колектив позашкільного закладу освіти несе відповідальність за всебічний розвиток особистості: її інтелектуальної, емоційної, моральної та духовної сфер, а також сприяє професійному самовизначенню та самореалізації вихованців.

Ключовим завданням позашкільних установ є робота над розвитком особистості та вихованням гідного, освіченого громадянина країни. Пріоритет надається підготовці дитини до подальшого навчання, трудової діяльності та вихованню на засадах національних традицій.

У процесі організації пошукової, дослідницької та експериментальної роботи у дітей формуються важливі пошукові та науково-дослідницькі вміння, які можна класифікувати так:

- *інтелектуальні вміння*: охоплюють аналіз, синтез, порівняння, узагальнення та систематизацію інформації; абстрагування; опис досліджуваних об'єктів; встановлення причинно-наслідкових зв'язків; постановку проблеми та висунення гіпотез; пошук аналогій; дедуктивні висновки та докази.

- *практичні вміння*: включають ефективне використання навчальної, інформаційної та додаткової літератури, добір матеріалів для проведення експериментів, належне оформлення результатів дослідження тощо.

- *вміння самоорганізації та самоконтролю*: передбачають планування пошукової та науково-дослідної роботи, раціональне використання часу та ресурсів, перевірку отриманих результатів і самооцінку власної діяльності.

Формування системи пошукових і дослідницьких умінь та навичок під час занять у науково-технічних гуртках стимулює високий рівень творчої активності особистості. Це відбувається завдяки забезпеченню постійної спрямованості учня на подальшу пізнавальну діяльність.

Що стосується гуртків декоративно-прикладного мистецтва, то їхня основна мета полягає в залученні учнів до цього виду мистецтва, підвищенні рівня їхньої майстерності, розвитку креативності, прагнення до інновацій та вмінні застосовувати здобуті теоретичні знання на практиці.

Педагоги цих напрямків створюють сприятливі умови для всебічного розвитку креативної особистості, формування художнього смаку, а також залучення дітей до вивчення народних традицій та культури. Загалом, робота педагогів позашкільних закладів спрямована на стимулювання пізнавальної діяльності, розвиток художніх здібностей школярів та пробудження їхнього творчого потенціалу.

Висновки. Отже, аналіз становлення та розвитку позашкільної освіти в Польщі свідчить про наявність її науково-теоретичного обґрунтування у працях польських дослідників. За допомогою діахронного підходу виділено етапи розвитку позашкільної освіти Польщі: I етап (становлення) – з 1882 року до 1914 року; II етап (розвиток) – з 1914 року до 1944 року; III етап (стабілізація) – з 1944 року до 1989 року; IV етап (відродження) – з 1989 р. до сьогодення.

У новому освітньому просторі професійна компетентність педагога позашкільного закладу освіти передбачає розвиток таких функцій, як інформативна, діяльнісна, креативна та розвивальна. Простежується тенденція до створення різноманітних центрів; створення умов для розвитку й підтримання талантів та обдарувань у галузі науки, техніки та мистецтва.

Список використаних джерел та літератури

1. Bobrowska Br. Rzeczpospolita Dziecięsa, S.N. im. Ossolińskich. Wrocław – Warszawa – Kraków, 1962. S. 17.
2. Cudowska A. Rozwijanie kreatywności – zadanie współczesnej edukacji. W: Dziecko – sukcesy i porażki / pod red. Rafała Piwowarskiego. Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych, 2007. S. 97–105.
3. Jantos M. Uzdolnione dzieci, opracowanie na stronie internetowej krakowskiej Platformy Obywatelskiej. URL: www.krakow.platforma.org/pracujemy.php?id=26. (дата звернення: 11.07.2025).
4. Postanowienia ogólne. URL: <https://dzielo.pl/o-fundacji/statut/> (дата звернення: 11.07.2025).

5. Stromkowska J. Dziecko uzdolnione w klasie szkolnej. URL: www.szkolnictwo.pl. (дата звернення: 11.07.2025).
6. Węgrzynowicz J. Zajęcia pozalekcyjne i pozaszkolne, Państwowe Zakłady, Wydawnictw Szkolnych. Warszawa, 1971. S. 4.
7. Wołoszyn S. Zajęcia pozalekcyjne i pozaszkolne. Warszawa, 1957. 529 s.
8. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 375 с.
9. Закон України «Про освіту». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017. № 38-39. С. 380. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/377525___75465 (дата звернення: 10.08.2025).
10. Павленко В. В. Теорія і практика розвитку креативності школярів у системі загальної середньої освіти Польщі (дис. ... докт. пед. наук: 13.00.01). Житомир, 2023. 571 с.
11. Токмань Г.Л. Методика викладання української літератури в старшій школі: екзистенціально-діалогічна концепція: монографія. Київ: Міленіум, 2002. 320 с.
12. Шубіна О. П. Розвиток креативності вихованців у закладах позашкільної освіти засобами STEM-технологій: дис. ... д-ра філософії (PhD) : 011 Освіт. пед. науки. Житомир, 2023. 249 с.

References (translated & transliterated)

1. Bobrowska, Br. (1962). Rzeczpospolita Dziecięsa, S.N. im. Ossolińskich. Wrocław – Warszawa – Kraków. S. 17. [in Polish].
2. Cudowska, A. (2007). Rozwijanie kreatywności – zadanie współczesnej edukacji. W: Dziecko – sukcesy i porażki / pod red. Rafała Piwowarskiego. Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych. S. 97–105. [in Polish].
3. Jantos, M. Uzdolnione dzieci, opracowanie na stronie internetowej krakowskiej Platformy Obywatelskiej. URL: www.krakow.platforma.org/pracujemy.php?id=26. [in Polish].
4. Postanowienia ogólne. URL: <https://dzielo.pl/o-fundacji/statut/> [in Polish].
5. Stromkowska, J. Dziecko uzdolnione w klasie szkolnej. URL: www.szkolnictwo.pl. [in Polish].
6. Węgrzynowicz, J. (1971). Zajęcia pozalekcyjne i pozaszkolne, Państwowe Zakłady, Wydawnictw Szkolnych. Warszawa. S. 4. [in Polish].
7. Wołoszyn, S. (1957). Zajęcia pozalekcyjne i pozaszkolne. Warszawa, 529 s. [in Polish].
8. Honcharenko, S. U. (1997). Ukrainskiy pedahohichnyi slovnyk [Ukrainian Pedagogical Dictionary]. Kyiv: Lybid, 1997. 375 s. [in Ukrainian].
9. Zakon Ukrainy «Pro osvitu». Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR), 2017. № 38-39. S. 380. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/377525___75465 [in Ukrainian].
10. Pavlenko, V. V. (2023). Teoriia i praktyka rozvytku kreatyvnosti shkolariv u systemi zahalnoi serednoi osvity Polshchi [Theory and practice of developing creativity in schoolchildren in the Polish general secondary education system] (dys. ... dokt. ped. nauk: 13.00.01). Zhytomyr, 571 s. [in Ukrainian].
11. Tokman, H.L. (2002). Metodyka vykladannia ukrainskoi literatury v starshii shkoli: ekzystentsialno-dialohichna kontseptsiiia [Methods of teaching Ukrainian literature in secondary school: an existential-dialogical concept]: monohrafiia. Kyiv: Milenium, 320 s. [in Ukrainian].
12. Shubina, O. P. (2023). Rozvytok kreatyvnosti vykhovantsiv u zakladakh pozashkilnoi osvity zasobamy STEM-tekhnologii [Developing creativity in students in extracurricular education institutions using STEM technologies] (dys. ... PhD 011 Osvitni pedahohichni nauky). Zhytomyr, 249 s. [in Ukrainian].

Статтю отримано 05.09.2025 року.

Прийнято до друку 06.11.2025 року.